

Ewa Maj

Lublin, 10. 01. 2022

Profesor nauk humanistycznych

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Justyny Zajko-Czochańskiej
pt. *Edukacyjna rola „Przyjaciółki” w życiu kobiet wiejskich PRL-u w latach 1956-1975,*
napisanej pod kierunkiem Prof. dr hab. Małgorzaty Dajnowicz, Lublin 2021, ss. 269**

Wykonana na zlecenie Rady Dyscypliny Historia Uniwersytetu w Białymstoku – pismo z dnia 22 listopada 2021 roku podpisała przewodnicząca Rady Pani dr hab. Joanna Sadowska, prof. UwB.

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska Pani mgr Justyny Zajko-Czochańskiej czyni zadość wymogom merytorycznym i formalnym sformułowanym w Ustawie z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669 z późn. zm.); w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2020 r. poz. 85 z późn. zm.); w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r. poz. 1789). Recenzja zawiera konkluzję, sporządzoną na podstawie warunków określonych w art. 13 ust. 1 Ustawy.

Uwagi wstępne

Pozytywna opinia została sformułowana na podstawie oceny następujących komponentów rozprawy doktorskiej mgr Justyny Zajko-Czochańskiej:

1. Wybór i sformułowanie tematu opracowania.
2. Założenia badawcze, metodologia i metodyka pracy naukowej.
3. Struktura dysertacji i kompozycja tekstu.
4. Merytoryczna wartość opracowania.
5. Dobór i charakterystyka bazy źródłowej.

6. Styl i język rozprawy oraz poprawność formalno-techniczna.

Wykorzystanie powyższych kryteriów pozwoliło na sformułowanie opinii o stylu pracy Autorki dysertacji, o cechach indywidualnych pisarstwa naukowego, o efektywności dociekań badawczych i sposobach ich dokumentowania w treści rozprawy.

1. Wybór i sformułowanie tematu opracowania

Wybór tematu *Edukacyjna rola „Przyjaciółki” w życiu kobiet wiejskich PRL-u w latach 1956-1975* nie budzi zastrzeżeń ze względów rzeczowych i formalnych. Zawiera niezbędne składniki jak klarownie przedłożony problem badawczy, a także jednoznacznie ukonkretniony zasięg przestrzenny i czasowy. Mieści się w ramach dyscypliny naukowej, zawierając istotne ustalenia w sprawie wybranego aspektu historii kobiet ujętej za pośrednictwem przekazu medialnego. Liczba kategorii była odpowiednia dla opracowania naukowego, jego charakteru, kształtu i rozmiarów. Trafnie dobrano przedmiot badań w postaci tygodnika „Przyjaciółka”, poczytnego periodyku, modelującego postawy Polek. Kwestia edukowania czytelniczek należała do programowych zadań czasopiśmiennictwa adresowanego do kobiet.

Poprawnie określono ramy czasowe rozprawy, przy czym Autorka wykorzystała dwa sposoby uzasadnienia dat. Po pierwsze, powołała się na cezurę w dziejach Polski, związaną z przełomem 1956 roku, co było właściwym sposobem wyjaśnienia powodów przyjęcia ograniczenia temporalnego. Znaczenie wydarzeń z 1956 roku sprawiło, że data w pełni zasługiwała na miano *annus mirabilis*, tym samym mogła posłużyć do limitowania tematu pracy. Po drugie, Autorka spożytkowała wiedzę o sytuacji tygodnika „Przyjaciółka”, ewoluującego wraz ze zmianami zachodzącymi w państwie. Dlatego do uzasadnienia końcowej daty dysertacji wykorzystała informację o tym, że w 1975 roku zakończyło się dwutorowe wydawanie periodyku w wersji wiejskiej oraz miejskiej na rzecz edycji ujednoczonego czasopisma. Na tle powyższych pochwał niepomyślnie wypada obecność w tytule pracy skrótowca „PRL” i to jeszcze odmienionego przez przypadki i podanego w dopełniaczu. Koniecznie zatem godzi się przypomnieć, że w nagłówkach tekstów naukowych należy podawać pełne nazwy własne, a skrótowce powinno się wykorzystywać w dalszych partiach pracy i to po wyjaśnieniu tego, co oznaczają.

Sumarycznie należy dobrze ocenić wybór tematu przez Autorkę rozprawy. Studium przypadku edukacyjnej funkcji periodyku dla kobiet na przykładzie „Przyjaciółki” jest interesującym przedsięwzięciem badawczym ze względu na walory poznawcze i metodologiczne. Ten rodzaj aktywności medium masowego dotychczas nie był badany w sposób zaproponowany przez mgr Justynę Zajko-Czochańską. Przedłożony w dysertacji stan literatury przedmiotu potwierdza niedostatki w tej kwestii, wzmacniając argumentację w sprawie słuszności wyboru tematu.

2. Założenia badawcze, metodologia i metodyka pracy naukowej

We Wstępie został określony cel opracowania. W autorskim ujęciu brzmi on następująco: „Głównym celem pracy było uzasadnienie, iż tygodnik <Przyjaciółka> będący liderem na rynku wydawniczym prasy dla kobiet w Polsce Ludowej pełnił rolę edukacyjną wśród kobiet wiejskich, stanowiących główny pion odbiorców pisma” [s. 14]. Dopełnieniem danych o motywach podjęcia autorskiej eksploracji tematu był zestaw pięciu pytań o kwestie: (1) form edukacji kobiet, (2) odzwierciedlenia na łamach prasy problemów nurtujących kobiety w latach 1956-1975 z uwzględnieniem zmian zachodzących w Polsce, (3) ustalenia korelacji między obowiązującą w państwie ideologią a publicystycznym przekazem prasowym, (4) określenia stopnia wpływu periodyku na życiowe decyzje kobiet, (5) odkrycia zależności zespołu redakcyjnego od decydentów państwowych. Sztuka zadawania pytań jest ważnym elementem metodyki pracy naukowej. Ich liczba i merytoryczna treść każdorazowo stanowią dobrą ramę badawczą dysertacji.

Eksploracja przekazów narracyjnych wiąże się z umiejętnością wykorzystania narzędzi wydobycia treści, rekonstruowania zawartości, interpretowania znaczeń. Pozwala na diagnozowanie stopnia spójności ideowej tematów zawartych w przekazach prasowych oraz gatunkowej klasyfikacji materiałów zaczerpniętych z periodyków. Autorka dysertacji deklarowała wykorzystanie kilku metod [s. 14] wchodzących w skład przyjętej strategii badawczej. Jednak ich rozmiary ilościowe (sześć metod bądź metod i technik), nazewnictwo i sposób wyszczególnienia (zestawienie „semantyczno-logicznej analizy tekstów” z metodą „opisową”) oraz brak zróżnicowania gatunkowego, ponadto niedostatek prób hierarchizowania metod i technik wymagają zachęty do głębszego

namysłu w kwestii określenia sposobu rozwiązania problemu zawartego w tytule rozprawy. Natomiast nie budzą zastrzeżeń dążności eksplanacyjne, które przyniosły efekty w postaci opracowania tematu.

Mimo wzmiankowanych usterek widoczna była rzetelność i skrupulatność badawcza Autorki, zabiegającej o wypełnienie wymogów dobrze przemyślanej metodyki pracy naukowej. Posługiwała się właściwą siatką pojęciową, zgodną z dyscypliną naukową. Zdefiniowała terminologię właściwą dla dysertacji, odnosząc się do pojęć „prasa kobieca” i „prasa dla kobiet”. Starła się zachować dystans w stosunku do rozbieżności występujących w literaturze przedmiotu, choć w widoczny sposób borykała się z zagadnieniami językowymi, które są cechą charakterystyczną badań historii Polski z lat 1944/1945-1989. Chodzi o bezrefleksyjne przejmowanie języka źródeł oraz stosowanie frazeologii publicystycznej przy przymiotnikowym ujmowaniu systemu politycznego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Stało się tak przy okazji odniesień do funkcji tygodnika „Przyjaciółka” przy propagowaniu „idei państwa socjalistycznego” [s. 61]. Posłużenie się przymiotnikiem „socjalistyczny” (Autorka też nadmienia o „socjalistycznej moralności” – s. 62 – bez cudzysłowu) w stosunku do ówczesnego państwa jest następstwem strategii indoktrynacji, jaką w PRL stosowano celem zastępowania pojęć uznanych za nieefektywne z punktu widzenia interesów władzy. Dlatego zamiast o komunizmie, mającym negatywną konotację społeczną, wypowiadano się o socjalizmie, którego idee, program i struktury organizacyjne w rzeczywistości skutecznie wyeliminowano. W obiegu publicznym istniały pojęcia zastępcze, była nowomowa bądź mowa mijana, objawiał się język defaworyzacji i wiele innych tego typu zjawisk językowych (w pracy jest też wzmianka o „demokracji ludowej” w Chinach czy ZSRR – s. 65 – *notabene* ponownie zabrakło cudzysłowu), odzwierciedlających stan oddziaływania na świadomość społeczeństwa. Trudno z tego powodu czynić zarzut wobec opiniowanej dysertacji, ponieważ problem dotyczy wielu opracowań poświęconych dziejom PRL. Warto jednak uwrażliwić się na zagadnienie staranności doboru etykiet językowych, wolnych od następstw ideologizacji wielu składników życia w Polsce.

3. Struktura dysertacji i kompozycja tekstu

Rozprawa składa się z czterech rozdziałów, które zostały wyodrębnione zgodnie z tematem. Podobnie jak w wypadku uzasadnienia temporalnych ram dysertacji zastosowano dwojakiego rodzaju kryteria podziału tekstu. Dwa pierwsze rozdziały dotyczą historii prasy dla kobiet oraz cech tygodnika „Przyjaciółka”. Mają charakter rzeczowego wprowadzenia do zasadniczej części dysertacji. Natomiast dwa kolejne rozdziały zawierają odniesienia do edukacyjnych funkcji czasopisma. Ujęte w nich zostały kwestie oddziaływania na warunki życia kobiet na wsi, na kierunki przemian zachodzących w gospodarstwie rolnym (rozdział trzeci) oraz oznak zmiany statusu kobiet wraz z postęпами emancypacji (rozdział czwarty).

We fragmencie wprowadzającym do głównego wywodu tematycznego, czyli w rozdziale pierwszym, syntetycznie opisano sytuację periodyków adresowanych do kobiet w Polsce do 1989 roku. Znalazły się w nim istotne dane o czasopiśmiennictwie ukierunkowanym na czytelniczki z podziałem na dwa okresy: do 1939 roku oraz następnie w Polsce Ludowej. W dysertacji nadmieniono o sytuacji prawnej, własnościowej, programowej i personalnej periodyków adresowanych do kobiet. Cenne było przypomnienia dziejów „Mojej Przyjaciółki” (1934-1939), której tytuł oraz niektóre doświadczenia redakcyjne i publicystyczne dały asumpt do powołania w 1948 roku tygodnika „Przyjaciółka”. Wiedza na ten temat stworzyła dobre tło do przedłożenia danych o nowym czasopiśmie dla kobiet, co nastąpiło w rozdziale drugim. Autorska uwaga skupiła się na właściwościach pisma, które cieszyło się popularnością czytelniczą i umożliwiało objęcie propagandą szerokich kręgów społecznych. Przedmiotem zainteresowania były etapy rozwoju pisma, personalne składy zespołów redakcyjnych, parametry formalno-techniczne, dystrybucja, szata graficzna, druki akcydensowe. Z kolei dwa kolejne rozdziały dysertacji mają empiryczny charakter. Były wynikiem drobiazgowo przeprowadzonej kwerendy czasopiśmienniczej. Pani mgr Justyna Zajko-Czochańska wnikliwej lekturze poddała poszczególne numery pisma. Poprawnie dokonała podziału wiedzy na kwestię edukacyjnego oddziaływania na warunki życia kobiety wiejskiej oraz możliwości jej uczestnictwa w życiu społecznym.

Struktura była przemyślana w ten sposób, żeby uwidoczniła się ilościowa i jakościowa symetryczność poszczególnych części pracy. W wymiarze ilościowym znacząco było dbałość o niemal identyczną liczbę podrozdziałów: w dwóch rozdziałach (pierwszym i trzecim) są po cztery podrozdziały. Z kolei w rozdziale czwartym znalazło się pięć podrozdziałów, a w rozdziale drugim – sześć podrozdziałów. Ponadto w rozdziale drugim wyodrębniono punkty (w podrozdziale drugim), co wynikało z jego treści. W wymiarze jakościowym zwracał uwagę ujednolicony porządek spraw, które zostały ustalone na zasadzie wynikania z zachowaniem chronologii wydarzeń. W ten sposób uniknięto powtórzeń, eksponując istotne zagadnienia historii kobiet w Polsce.

W konstrukcji tekstu wyróżniały się podsumowania, wyodrębnione w oddzielną jednostkę organizującą treść dysertacji. Były uobecnione w każdym rozdziale, dając częściowe wnioski i prowadząc do finalnego domknięcia autorskich rozważań poświęconych tytułowemu problemowi badawczemu.

4. Merytoryczna wartość opracowania

Praca zawiera bogatą faktografię dotyczącą tygodnika, jego kierownictwa, składu redakcyjno-publicystycznego, założeń programowych, sposobów oddziaływania na czytelniczkę w duchu edukacyjnym i wychowawczym. W narrację autorską wkomponowane zostały opisy zmian instytucjonalnych w Polsce, w tym szczególnie powstanie potężnego koncernu prasowego w postaci Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa – Książka - Ruch”. Wzmocnieniem wiedzy o okolicznościach funkcjonowania tygodnika „Przyjaciółka” były dane o agendach użytecznych do edukowania czytelniczek w kierunku ich socjalizacji. Wzmiankowano o Lidze Kobiet, Kołach Gospodyń Wiejskich, Związku Młodzieży Polskiej, Polskim Towarzystwie Higienicznym, Towarzystwie Świadomego Macierzyństwa i innych.

Cennym składnikiem opracowania były dane biograficzne kolejnych redaktorek tygodnika. Każda z nich zasługiwała na odrębne zaprezentowanie informacji o życiu osobistym i zawodowym. Zostały przedstawione w kolejności chronologicznej. Pozwoliło to na powiązanie ich biografii z doświadczeniem redakcyjnym, usytuowanym w kontekście zdarzeń politycznych w Polsce i świecie. Wartościowe było ukazanie predyspozycji zawodowych, zestawienie wykształcenia, ukazanie okoliczności

nabywania umiejętności praktycznych. W podsumowaniu rozdziału drugiego podjęta została próba uogólnienia dorobku biograficznego redaktorek pisma. Trafnie zauważono podobieństwo losów na tle historii Polski. Interesująco wypadły wnioski dotyczące okoliczności odejścia z redakcji – każdorazowo były usuwane ze stanowiska wskutek kryzysów politycznych państwa. Wiedzę o wspólnocie doświadczenia zawodowego można było wzbogacić o informację na temat umiejętności literackich: Anna Lanota i Halina Koszutska publikowały książki dla dzieci i młodzieży, ponadto były tłumaczkami literatury rosyjskiej (Lanota) i niemieckiej (Koszutska). Twórczością literacką zajmowała się Anna Wyszacka, której książka *Mała miłość?* wyszła w nakładzie 20 tysięcy egzemplarzy. Reportażowy charakter miała publikacja książkowa *W Moskwie i gdzie indziej*, zawierająca refleksje z czasów pobytu Wyszackiej w redakcji moskiewskiego czasopisma.

Zagadnienia zmiany społecznego statusu kobiet w Polsce zostały opracowane z punktu widzenia kilku funkcji prasy, w tym szczególnie: informowania, perswadowania, kształtowania postaw i zachowań społecznych, budowania więzi czytelniczej, kształcenia i wychowywania. Ponadto zwrócono uwagę na znaczenie funkcji rozrywkowej, szczególnie przy kreowaniu wizerunku nowoczesnej kobiety, umiejącej racjonalnie zarządzać czasem pracy oraz czasem wolnym swoim i rodziny. Nade wszystko chodziło o ekspozycję cech wyedukowanej obywatelki, świadomej swojego znaczenia w społeczeństwie i państwie. W rozprawie znalazły się trafne konstatacje w kwestii kierunków oddziaływania na czytelniczki, budowania relacji między zespołem redakcyjnym a odbiorczyniami, wykorzystania narzędzi wpływu, a także ukształtowania i wzmacniania wiarygodności przekazu informacyjnego i perswazyjnego celem zdobycia zaufania społecznego, o czym Autorka wielokrotnie wzmiankowała, wskazując że pismo chciało wejść w rolę powiernicy swoich odbiorczyń. Zadania edukacyjne czasopisma znajdowały się na przecięciu dwóch spraw, które dotyczyły sfery codziennego doświadczenia bytowego czytelniczek i nie przekraczały granic ich kompetencji poznawczych. Odnosiły się do zagadnień z przestrzeni publicznej oraz spraw prywatnych, osobistych, niekiedy intymnych. W makroskali były pochodną polityki państwa, które korzystało z instrumentarium medialnego, starając się wychowawczo wpływać na

obywateli i obywatelki celem kreowania pożądaných przez siebie postaw i zachowań społecznych. W mikroskali społecznej wynikały z preferencji środowisk kobiecych, które – szczególnie w obszarze wiejskim – w pewnym stopniu zmierzały do podtrzymywania tradycyjnego wyobrażenia rodziny, małżeństwa, macierzyństwa, pracy zawodowej, aktywności społecznej w przestrzeni lokalnej. Zarazem skłonne były przekraczać granice zachowawczego oglądu świata, jeśli chodziło o optymalizację warunków bytowych mieszkańek wsi.

Pani mgr Justyna Zajko-Czochańska pokazała jak w tygodniku „Przyjaciółka” poddawano interpretacji i ocenie losy kobiet wiejskich pod kątem pełnionych ról społecznych, stanu posiadania materialnego, wzorów doboru małżeńskiego, stosunków między generacyjnych. Zrekonstruowała działania edukacyjne periodyku z wykorzystaniem reguły kontrastowania obrazów społecznych. W rozprawie znalazła się egzemplifikacja przypadków z codziennego życia kobiet, które w wymiarze pozytywnym były osobami nowoczesnymi, postępującymi racjonalnie, umiejącymi antycypować losy własne i rodziny. W wymiarze negatywnym prezentowały zacofanie umysłowe, wykazywały się podatnością na zabobony. Autorka dysertacji zwróciła uwagę na medialne dowody dowartościowania koncepcji kształcenia kobiet, żeby stawały się świadomymi uczestniczkami wielkich procesów społecznych, ale też żeby oddziaływały na swoją rodzinę i otoczenie. Ponadto udokumentowała działania w kierunku kreowania ideałów wychowawczych, użytecznych w przestrzeni publicznej. Odniosła się do publicystycznych opisów życia rodzinnego, uwzględniając aspiracje kobiet w sferze wzmocnienia własnych kwalifikacji domowych (modernizacja gospodarstwa domowego) i zawodowych (profesjonalizacja pracy w sferze rolnej i pozarolniczej), ale też kreowania planów związanych z edukacją dzieci. Starannie odnotowała poradnicze działania redakcji tygodnika, które wiązały się z dostrzeganiem, że domowa praca kobiet uzupełniała braki rynkowe (handel i usługi) oraz deficyty w sferze spraw socjalno-bytowych. Stąd w rozprawie sporo jest trafnie dobranych przykładów negatywnego opiniowania przez redakcję tygodnika niedoborów rynkowych, słabości handlu detalicznego, niedostatku usług, rzutujących na poziom życia społecznego. Jednocześnie poradnictwo w rodzaju „zrób to samodzielnie” zawierało zwielokrotnione przesłanie do

kobiet, utrwalając ich poczucie konieczności przejmowania kolejnych obowiązków w imię dobra własnego środowiska społecznego (rodzina, przyjaciele, znajomi z kręgów towarzyskich i zawodowych).

Ciekawie wypadły autorskie spostrzeżenia dotyczące korekty działań edukacyjnych tygodnika wraz z postępami industrializacji i urbanizacji Polski. Ważne były odniesienia do zjawiska awansu społecznego, jako konstytutywnego składnika propagandy państwowej, upowszechnianego przez publicystykę prasową. Autorka dysertacji starannie odnotowała kolejne etapy historycznych przemian w kraju na przestrzeni lat 1956-1975, uwzględniając zmiany personalne na stanowisku przywódcy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Szczególnie chodziło o ekipy partyjno-państwowe Władysława Gomułki w latach 1956-1970 i Edwarda Gierka w dekadzie 1970-1980. Na łamach tygodnika odnajdowała ślady ofensywy ideologicznej z czasów postalinowskich, następnie stabilizacji, a w końcu stagnacji z okresu gomułkowskiego i wreszcie gierkowskiej dynamiki zmian ekonomicznych i budowania ideologicznej wizji Drugiej Polski. W autorskiej refleksji znalazły się odniesienia do koncepcji edukacyjnych zespołu redakcyjnego podlegającego politycznym dyrektywom PZPR, co wiązało się z komunistycznym rodowodem redakterek „Przyjaciółki” i ich bieżącym członkostwem partyjnym. W tym sensie edukacyjna działalność tygodnika była w istocie realizacją programu PZPR oraz zwasalizowanego Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego. Pani mgr Justyna Zajko-Czochańska, odnotowując kwestię polityzacji treści edukacyjnych i ich ideologicznego wydźwięku, interesująco pokazała udział tygodnika w dziele upowszechniania oświaty na wsi, budowania tożsamości ludności rolniczej, kreowania bohaterów wyobraźni masowej, co zostało przedłożone w kilku miejscach w rozprawie.

Praca jest pojemna pod względem rzeczowo-faktograficznym. Dlatego trudno się dziwić, że czoło do kilka pomyłek, wśród których parę było mniejszej wagi, jak pominięcie znaku zapytania w tytule książki Anny Wyszackiej [s. 73]. Natomiast dotkliwa była błędna nazwa polskiego odznaczenia wojskowego ustanowionego w 1920 roku. Według Autorki dysertacji Anna Lanota została w 1944 roku odznaczona Krzyżem Walecznym [s. 63], gdy w istocie chodziło o nadanie jej Krzyża Walecznych. Równie niepokojąca była pomyłka w nazwisku Zofii Zaleskiej, znanej i

monografii *Czasopisma kobiece w Polsce. (Materiały do historii czasopism). Rok 1818-1937*, wydanej w 1938 roku, przekrojowo ujmującej dzieje prasy adresowanej do kobiet. W międzywojniu Zaleska była organizatorką działalności wydawniczo-redakcyjnej, inicjowała powstanie kilku periodyków dla kobiet, dbała o jakość pracy dziennikarskiej, ponadto angażowała się w działalność polityczną: należała do Narodowej Organizacji Kobiet, w latach 1933-1935 była posłanką na Sejm RP. Podczas drugiej wojny światowej na wychodźstwie wchodziła w skład Rady Narodowej RP w Paryżu i Londynie, następnie w latach 1954-1957 pełniła funkcję przedstawiciela Rządu RP w Irlandii. W rozprawie jej nazwisko występuje w wersji „Zalewska”, co konsekwentnie jest powielane w całym tekście. Wprawdzie znaczenie Zaleskiej dla dysertacji wiąże się ze wspomnianą monografią, ale wzmiankowane powyżej dane o jej wkładzie do dorobku historycznego Polski uzasadniają potrzebę zwrócenia uwagi na prawidłowy zapis nazwiska. Innym dostrzeżonym mankamentem tekstu jest nieprecyzyjnie podana nazwa przedsiębiorstwa, współtworzącego w 1973 roku Robotniczą Spółdzielnię Wydawniczą „Prasa – Książka – Ruch”. W pracy jest informacja o Spółdzielni Wydawniczej „Książka i Wiedza” [s. 56]. W istocie chodziło o Spółdzielnię Wydawniczo-Handlową „Książka i Wiedza”, zawiązaną w 1948 roku na gruncie dwóch wcześniej działających oficyn: Spółdzielnia Wydawnicza „Książka” (należąca do Polskiej Partii Robotniczej) i wydawnictwo „Wiedza” (związanego z Polską Partią Socjalistyczną).

Jak nadmieniono powyżej, rozprawa zawiera solidną porcję wiedzy o sposobach artykulacji treści społecznych przez organ prasowy, znajdujący się w systemie propagandowym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Odzwierciedla bogactwo medialnego przekazu tygodnika „Przyjaciółka”, uczestniczącego w procesie celowego oddziaływania na życie kobiet. Autorka dysertacji zadbała o to, by pokazać aksjologiczną, genologiczną i strukturalną spójność polityki prasowego wpływu na czytelniczki celem kształtowania ich poglądów, postaw i zachowań społecznych zgodnie z oczekiwaniami władz państwowych. Z tego powodu warto byłoby, po stosownych korektach, opublikować rozprawę w postaci monografii książkowej, która wypełni lukę na rynku księgarskim w odniesieniu do wiedzy o istotnym fragmencie historii kobiet w Polsce.

5. Dobór i charakterystyka bazy źródłowej

Podstawę źródłową rozprawy stanowiła zawartość tygodnika „Przyjaciółka” z lat 1956-1975. Pani mgr Justyna Zajko-Czochańska wykorzystała zróżnicowaną twórczość informacyjną i publicystyczną znajdującą się na łamach periodyku, ponadto odwołała się do ikonografii wkomponowanej w materiał czasopiśmienniczy. Autorskiej interpretacji poddane zostały artykuły wstępne, komentatorskie i analityczne, a także felietony cykliczne i pojedyncze, reportaże lokalne i ogólnokrajowe, sprawozdania i notatki prasowe, korespondencje od czytelniczek i odpowiedzi od redakcyjnej. Ponadto w sferze zainteresowań znalazły się ankiety skierowane do odbiorców pisma, a także drobne utwory literackie (opowiadania, nowele). Cennym wzmocnieniem bazy źródłowej były materiały archiwalne. Eksploracji badawczej przede wszystkim podlegały zbiory Archiwum Akt Nowych, dzięki którym udało się pozyskać wiedzę o okolicznościach powstania i działalności tygodnika, o osobach związanych z redakcją pisma, o pracy wydawniczej, o cenzorskich ingerencjach w materię mediów. Celem poznania uwarunkowań prawnych wykorzystano akty prawne, których wykaz [na s. 230] został przedstawiony z zachowaniem reguł precedencji tego typu dokumentów. Zestaw źródeł był kompletny, tworząc fundament dla poprawnie przeprowadzonej egzegezy dokumentacji z niejakim zachowaniem zasad konserwatywnego poznawczego rozumianego jako poszanowanie konwencjonalnych wzorców badawczych.

Autorka poddała starannej ocenie literaturę przedmiotu. Stan badań wskazuje na zainteresowanie naukowe wybranymi składnikami funkcjonowania „Przyjaciółki”. Atrakcyjność tematyczna była kilkakrotnie potwierdzona publikacjami poświęconymi tygodnikowi, którego zawartość inspirowała naukowe badania antropologiczne, historyczne, politologiczne, socjologiczne. Koncentracja uwagi na treści periodyku wpłynęła na pionierskie badania Antoniny Kłoskowskiej, co zostało odnotowane w rozprawie. Podobnie skrupulatnie poddano lekturze prace innych autorów. Sporą grupę opracowań stanowiły książki i artykuły powstałe w białostockim Ośrodku Badań Historii Kobiet pod kierunkiem Pani prof. Małgorzaty Dajnowicz, co wzmocniło merytoryczną podbudowę rozprawy.

Dobór literatury był prawidłowo przeprowadzony, a zawartość opracowań została odpowiednio wykorzystana do pogłębienia wiedzy zawartej w rozprawie.

6. Styl i język rozprawy oraz poprawność formalno-techniczna

Praca została napisana ładną polszczyzną z poprawnym użyciem terminologii naukowej, poświadczając predyspozycje Pani mgr Justyny Zajko-Czochańskiej do przeprowadzenia jasnego i logicznie uporządkowanego wywodu naukowego. Znać rezultaty korekty błędów, wychwyconych w toku finalnej kontroli rozprawy. Jednak Autorka nie uniknęła usterek składniowych, gramatycznych, stylistycznych, leksykalnych, interpunkcyjnych. Przykładowo w tekście pojawiły się sformułowania: „proces robienia prania” [s. 104], „krótkie portrety” [s. 149], „z racji na swój zawód” [s. 20], „z racji na analizę” [s. 169], „z racji, iż po periodyk...” [s. 182]. W wypowiedzeniu „z towarzyszkami Komitetu Kobiet...” [s. 170] zabrakło zaimka „z”. Wystąpiły usterki literowe jak „z pływem lat” [s. 202] zamiast „z upływem lat”. Są błędy ortograficzne [s. 63; 145; 188]. Wadliwy był zapis neologizmu zawartego w terminie „zjawisko kinofikacji” [s. 194] – powinno być: „zjawisko kinofikacji”, czyli intensywnego rozbudowywania sieci kin. Warto zrezygnować z prób antropomorfizacji rozdziałów dysertacji - nie ma sensu zapis, że „rozdział koncentruje się na...” [s. 8]. Sporo jest niedociągnięć interpunkcyjnych [przykładowo: 12; 22; 55, 58; 89; 92; 101; 113; 128; 156; 160; 162; 165; 170; 173; 174; 177; 181; 189; 190; 91; 197; 210, 216]. Brakowało konsekwencji przy zapisywaniu nazw instytucji [egzemplifikacja na s. 70; 71] bądź nazwisk: Jadwiga Koszutska-Issat [s. 67] czy Jadwiga Issat-Koszutska [s. 76]. Podobnie niekonsekwentnie odnotowano niektóre daty: jest „1 maja”, a obok „01 marca” [s. 66]. Co ciekawe, w pracy poświęconej polityce tożsamościowej i postępowi emancypacji kobiet wystąpiły przykłady zamiennego stosowania nazewnictwa męskiego: „nowa redaktor” [s. 59; 69]; „ówczesna redaktor” [s. 60] oraz feminitywów: „redaktorka” [s. 64]; „redaktorki” [s. 98]. Mimo wzmiankowanych usterek wypada zauważyć, że Autorka wykazała się stosowną świadomością językową. W większości wypadków precyzyjnie artykułowała myśl i odpowiednio dobierała językowe frazy, dbając o ich jednoznaczny wydźwięk.

O warsztacie naukowym Pani mgr Justyny Zajko-Czochańskiej dobrze świadczyły starannie opracowane przypisy, w tym odsyłacze biograficzne proste i rozszerzone, ale też merytoryczne, dygresyjne, polemiczne, słownikowe. Łączna liczba 819 przypisów potwierdza umiejętność właściwego ujęcia ważnych elementów opracowania naukowego, w którym oprócz cytatów *in extenso* występują też udokumentowane odsyłaczami wypowiedzi sparafrazowane, zawierające refleksje zaczerpnięte z różnych źródeł wiedzy. Wzmocniły zaufanie do erudycji Autorki, która odpowiedzialnie popierała dowodami wiedzę pozyskaną w poszczególnych sekwencjach pracy badawczej. Wartościowe były materiały ilustracyjne: grafy, tabele, fotografie fragmentów tekstów z „Przyjaciółki”. Należy docenić trud Autorki, która dodatkowo przygotowała aneks zawierający stosowną ikonografię.

Wśród usterek technicznych znalazł się defekt w egzemplarzu przesłanym do oceny. Brakowało w nim tekstu z połowy strony 122. Natomiast nie budziło zastrzeżeń rozmieszczenie akapitów, kompozycyjne usytuowanie materiałów ilustracyjnych oraz ogólna estetyka pracy.

Uwagi końcowe

Stereotypowo postrzegane role zdeterminowane przez płeć sprawiały, że edukowanie wiązało się z umocowaniem pozycji kobiet w systemie patriarchalnym, ale też z próbami korygowania statusu żon, matek, pracownic, aktywistek społecznych. Te wszystkie kwestie w zwielokrotnionym ujęciu znalazły wyraz w zawartości rozprawy doktorskiej Pani mgr Justyny Zajko-Czochańskiej. Powstały drobiazgowo zrekonstruowane przez Autorkę obrazy życia kobiet wiejskich, wykreowane w przekazie zapośredniczonym. Edukacyjne zadania prasy zostały precyzyjnie określone i przedłożone w ramach sektorowego ujęcia losów Polek. Autorka dysertacji ze znanstwem przedstawiła formy oddziaływania na czytelniczki w poszczególnych sferach aktywności społecznej. Zdiagnozowała multiplikowany program edukacji w różnych odsłonach: cywilizacyjnej, ekonomicznej, estetycznej, kulturalnej, moralnej, obyczajowej, oświatowej, sanitarnej, światopoglądowej, technologicznej, zawodowej, zdrowotnej, ukierunkowanej na kobiety.

Widoczna była koherentność autorskich rozważań, w których konsekwentnie przewijał się motyw uczestnictwa tygodnika „Przyjaciółka” w historii Polek w drugiej połowie XX wieku. Do szczególnych walorów dysertacji należy zaliczyć spostrzeżenie efektów minimalizowania rozdźwięku między światem wyobrażonym (kreowanym w prasie) a rzeczywistym. Chodziło o to, żeby publicystyczne *imaginarium* zachowywało cechy realności weryfikowalnej przez czytelniczki. W każdym wypadku topoty polityczne były umocowane w przestrzeni społecznej, z jaką czytelniczki stykały się w codziennych warunkach bytu.

Sposób rozwiązania problemu zawartego w tytule rozprawy, mimo braku precyzji przy nazewnictwie i wartościowaniu metod i technik badawczych, zasługuje na uznanie. Przyniósł wymierne rezultaty w postaci spójnego, logicznie uporządkowanego opracowania tematu. Z kolei merytoryczna wartość dysertacji, oparta na rzetelnym pozyskaniu danych źródłowych i starannej interpretacji materiału prasowego, budzi zaufanie do warsztatu naukowego i pozwala przedłożyć rekomendację do wyróżnienia rozprawy, mającej walory wartościowego ujęcia problemu badawczego i trafnego doboru rzeczowej argumentacji naukowej.

Konkluzja

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska, przygotowana przez Panią mgr Justynę Zajko-Czochańską, jest opracowaniem, które należy ocenić pozytywnie. Dysertacja świadczy o umiejętnościach Autorki w kwestii ustalenia procedury badawczej, projektowania sposobów eksploracji źródeł i weryfikacji wiedzy źródłowej oraz przeprowadzenia badań jakościowych, analizy danych i formułowania wniosków.

Rozprawa doktorska *Edukacyjna rola „Przyjaciółki” w życiu kobiet wiejskich PRL-u w latach 1956-1975* stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie: Historia. Dlatego przedkładałam wniosek, aby mgr Justyna Zajko-Czochańska uzyskała zgodę na udział w dalszych etapach postępowania w przewodzie doktorskim.

Ewa Maj

